

Pot slovenstva

Doba, ki jo preživljamo, je motna in ji ni videti dna. Morda smo že prestopili prag v novo, usodno preoblikovanje sveta. In v tem času si moramo razjasniti svoj odnos predvsem do dveh dogodkov, ki smo jima priče na tem prelomu.

Narodni sporazum, ustanovitev banovine Hrvatske in imenovanje nove vlade so ustvarili v Jugoslaviji popolnoma nov položaj. Teritorij dveh dosedanjih banovin in nekaterih političnih okrajev je bil združen v novo enoto pod hrvatskim imenom. Osrednja državna oblast si je pridržala za to ozemlje le nekatere točno določene kompetence, med temi zlasti zunanjepolitične, vojaške, verske, zunanje in notranje trgovinske (postavljeno je bilo načelo enotnega carinskega področja za vso državo), prometne in v omejenem obsegu, kolikor izvajanje skupnih kompetenc to zahteva, finančne. Vse ostale državne funkcije pa so prešle na banovisko zakonodajo, upravo in sodstvo. Državna in banovinska oblast sta neodvisni druga od druge; nobena od obeh nima primarnega in nobena sekundarnega značaja, kar izražata določbi, da izvršujeta zakonodajno oblast v stvareh iz pristojnosti banovine Hrvatske neposredno in izključno kralj in Sabor skupno, upravno oblast pa kralj neposredno po banu. Položaj banovine v državi se ne sme spremeniti brez pristanka banovine. Morebitne kompetenčne spore med obema oblastema bo razsojalo novo ustanovljeno sodišče. V pogledu notranje ureditve banovine se z načelno važno določbo, da sestavljajo sabor poslanci, ki jih svobodno voli ljudstvo s splošnim, enakim, neposrednim in tajnim glasovanjem, zopet vrača in zavaruje ljudstvu pravica do svobodnega odločanja v lastnih zadevah. Celotni proces preureditve sicer z doslej izižlimi uredbami še ni zaključen; meje nove banovine se smejo še izpremeniti, njeni kompetenci se morejo dodeliti še druge funkcije, ki so trenutno pridržane osrednji oblasti, prav tako je ostalo še nerešeno poglobitno vprašanje celotnega sporazuma, kako razmejiti državne in banovinske finance. Vendar so prav v tem vprašanju načelne smernice, ki so bile postavljene, zarisale smer in način rešitve: banovini se mora zagotoviti potrebna finančna samostojnost, ki ji bo dovoljevala, da bo uspešno opravljala posle svoje pristojnosti. S posebno uredbo se bodo določile davščine, ki jih bo predpisala in z njimi izključno razpolagala banovina, prav tako pa se bo tudi rešilo vprašanje pripadnosti in razdelitve državnih skladov, imovine in dolgov. Za nas najbolj važna pa je uredba, ki predvideva, da se morejo ustanoviti po vzoru banovine Hrvatske podobne enote z novimi imeni, teritoriji in z isto avtonomijo in notranjo ureditvijo tudi v drugih delih države.

Sporazum pozdravljamo kot velik napredek v dveh ozirih. Na eni strani je opuščeno načelo unitarizma, ki se je moralo vsaj za hrvatsko ozemlje umak-

niti priznanju eksistence več narodov, ki urejujejo sami svoje lastne zadeve in vsi soodločajo pri skupnih stvareh. Obenem je za to ozemlje priznано, da v avtonomnih zadevah odloča ljudstvo samo. Ko se spominjamo vseh borb, ki so se vodile v zadnjih dveh desetletjih zaradi teh vprašanj, moramo biti samo veseli, da se je končno dosegel ta uspeh.

Zavedamo se, da je stanje, ki ga je ustvaril sporazum, vendar samo provizorij. Dr. Gj. Tasić, eden od strokovnjakov, ki so ga pomagali ustvarjati, in bivši profesor na naši univerzi je pravilno poudaril, da je odslej možna dvojna pot: treba je ustvariti tudi slovensko in srbsko banovino z isto avtonomijo in z notranjo ureditvijo, ki sloni na istih načelih kakor pri hrvatski banovini, ter nato logično tudi preurediti centralno državno upravo in zakonodajo in dati državni skupnosti novo ustavo — ali pa ostane tudi nova rešitev hrvatskega vprašanja le začasna in se nato izvrši vrnitev k stanju v dobi pred sporazumom in na staro ustavo. Jasno je, da samo prva pot ustreza duhu sporazuma ter interesu vseh treh narodov in njihove državne skupnosti.

Če pa analiziramo v luči nove situacije slovensko politiko zadnjih dvajsetih let in jo primerjamo s hrvatsko politiko, ne moremo biti zadovoljni. Pomanjkanje lastne državne tradicije ali vsaj tradicije pokrajinske avtonomije in pa politika drobtinčarstva, ki smo jo prinesli s seboj iz Avstrije, nas še vedno tlačita in težita. Od vseh treh političnih strank, ki smo jih podedovali iz predvojnih časov, ni nobena razumela vprašanja slovenstva in jugoslovanstva v vsej njegovi načelnosti in veličini, nove struje se pa doslej niso mogle uveljaviti. Naše narodno vprašanje je bilo pri politikih odvisno od kulturnopolitičnih in strankarskih orientacij. Kdor je mislil vladati s pomočjo Beograda, je bil centralist; kdor se je zanašal na večino v Sloveniji, je bil avtonomist; nazori so se pa takoj spremenili, kadar se je nudila ugodna prilika drugačnih političnih kombinacij. Vse je bilo pač le taktika, ne načelo. Temu se pridružijo še slovenski manjvrednostni kompleksi, ki se jih še vedno nismo osvobodili. Danes smo končno uvideli, da pogumno priznavanje k slovenstvu in priznanje eksistence več narodov v državi nikakor ne slabi odpornosti slovenstva in države na zunaj. Prav tako prazni so razni „gospodarski“ argumenti. Vsak narod mora imeti pravico, da upravlja sam svoje gospodarstvo, in dolžnost, da zagotovi eksistenco svojim članom, kolikor tega ne omejuje medsebojna povezanost narodov v državi, zlasti enotno carinsko ozemlje, ki je v interesu vseh. Slovenski narod se mora končno osvoboditi oportunističnega, ki izvira iz plašnosti, in cinizma, ki ga je povzročilo politično taktiziranje. Francoski katoliški duhovniki v predvojni Alzaciji niso bili prav nič omajani v svojem francoskem prepričanju, ko je njihova materina država preživljala dobo kulturnega boja. Tržaški iredentisti v desetletjih pred svetovno vojno niso izpraševali, kako bo živelo njihovo mesto, ko bo izgubilo zaledje velike monarhije; ti trgovci in ladjarji so bili prežeti s trdno vero in zato so dočakali dan, ko so v svojem pristanišču sprejeli italijansko mornarico. Narodnost pač ni produkt politične taktike, niti gospodarskih računov. Tudi pri nas se mora izvršiti prelom;

slovenskemu narodu je treba trdne vere vase in potem se ne bo treba bati, da bi zgrešil svojo pot.

Ko torej izražamo brez vsakega pridržka in strankarske misli svoje odkrito veselje nad doseženim sporazumom, ki ga more kaliti le spoznanje, da pri tem velikem delu nismo sodelovali na način, ki bi se v njem kazala naša polna narodna zrelost in zavest, želimo poudariti obenem svojo neomajno voljo, da dosežemo tudi za Slovenijo iste pravice in prevzamemo i s t e dolžnosti, kot jih je bila deležna Hrvatska. V tem se bo najizraziteje in edino prepričevalno izražalo osnovno načelo, ki daje doseženemu sporazumu historični pomen: popolna enakopravnost slovenskega, hrvatskega in srbskega naroda v državi.

Razvoj diplomatskih borb je privedel Evropo konec avgusta v položaj, ko ni bil več mogoč niti kompromis niti nova kapitulacija ene od obeh strank. Naš kontinent je zajel požar druge svetovne vojne.

Sila zapadnih velesil je v tradiciji že pred mnogimi stoletji ustvarjenih državnih organizacij, v velikih kolonialnih imperijih, v silni gospodarski in politični moči, ki sloni na dediščini mnogih stoletij. V sodobnem svetu predstavljata zapadni velesili svet evropskega liberalizma 19. stoletja in sicer tako v politiki kakor v gospodarstvu in kulturi; zgodovina naših dni nam posebno jasno dokazuje sociološko povezanost notranje strukture vseh teh sestavnih elementov civilizacije. Zmaga v prvi svetovni vojni je dala zapadnima velesilama možnost, urediti svet na novi osnovi. Izkazalo se je pa, da novega vina ni mogoče vliti v stare vrče in da Wilsonova načela niso izvedljiva brez temeljitih sprememb vse civilizacije. Upravičenost novih državnih mej je bila ponekod problematična, razorožitev se je izvedla le v nekaterih državah, manjšine so ostale brez prave zaščite, socialni in gospodarski konflikti v svetu so se poostrili, Zveza narodov se ni znala uveljaviti v boju s suverenostjo posameznih držav in ni mogla ustvariti novega gospodarskega reda. Dvignile so se nove sile, zapad je bil potisnjen v defenzivo in končno je napočil trenutek, ko je bil znova ogrožen princip ravnovesja evropskih sil, temeljno načelo angleške zunanje politike v zadnjih stoletjih. Zapad se je zavedel, da gre za njegovo existenco, in je segel po orožju.

Pri velikih narodih srednje Evrope, ki so bili v prvi svetovni vojni premagani ali vsaj niso dosegli svojih ciljev, so zmagale drugačne struje. Liberalna načela 19. stoletja so bila opuščena, na njihovo mesto je stopila v bistvu militaristična organizacija, ki si je podredila vse življenje teh narodov. Pravi smisel in končni cilj te organizacije je v zunanji politiki, v težnji za ustvaritvijo novih velikih imperijev. Medtem ko je imperializem zapada produkt stoletij, sloni na kolonialni izvenevropski posesti in se danes omejuje na obrambo, hoče srednjeevropski imperializem svoja carstva šele ustvariti, misli pri tem v prvi vrsti na evropsko ozemlje in razodeva pri borbi za svoje cilje ideološki radikalizem, kakor ga svet doslej ni poznal. Skrajne meje njegovih aspiracij so še čisto nejasne in

vsekakor presegajo vse možnosti, ki je z njimi računala dosedanja politika; zato je bil konflikt neizogiben.

Položaj evropskih malih narodov, posebno tistih malih narodov na vzhodu nemško-italijanskega narodnega ozemlja, ki so bili doslej le bolj pastorki liberalne civilizacije 19. stoletja, je danes posebno težak. Sodobni sistemi vezanega gospodarstva, sodobni politični koncepti in posebno še današnja vojna tehnika dokazujejo, kako zelo je ogrožena njihova eksistenca. In vendar ni med malimi evropskimi narodi danes niti enega, ki bi dvomil o svoji bodočnosti.

Slovenci se imamo liberalni dobi in svetovni vojni zahvaliti, da sta ustvarili možnost za naš politični razvoj. Poprej itak nismo v politiki sploh ničesar pomenili. Kljub temu pa nimamo razloga, da bi branili mirovne pogodbe, ki so bile za slovensko zemljo tako usodnega pomena. Naša bodočnost tudi ni vezana na bodočnost evropskega liberalizma, čeprav nam druga od omenjenih doktrin ne dovoljuje, da bi omahovali pri določitvi svojega stališča do nje. Treba nam je le trdne vere in jeklene volje, da se ohranimo, treba nam je soglasja s sosednimi sorodnimi narodi, ki živijo v istem položaju in imajo iste interese. Če bomo ostali zvesti sebi, bomo našli pravo pot in se nam ni treba bati za svojo bodočnost. Potem bo novi evropski požar privedel do rešitve za nas in morda tudi do nove ureditve Evrope, boljše od tiste, ki sta jo ustvarila Versailles in Ženeva.

Delavsko gibanje v slovenskem kulturnem življenju*

Dušan Kermauner

Moderno družbeno življenje se je razvijalo pri Slovencih dokaj drugače kakor pri Hrvatih in Srbih. Med posebnimi zgodovinskimi pogoji njihovega razvoja je gotovo najvažnejše dejstvo, da so bili tesno vključeni v avstrijski socialni, politični in kulturni krog. To seveda ni noben njihov greh. V odporu proti tujemu socialnemu, političnemu in kulturnemu pritisku so z narodnim prebujenjem uveljavili svojo narodno samobitnost in jo žilavo razvijali — v okviru danih zgodovinskih družbenih pogojev, dane socialne strukture in odnosa socialnih sil v narodu. Razumljivo je, da se je notranja družbeno-politična diferenciacija pri Slovencih razvijala analogno kakor pri drugih narodih istega kroga in podobne socialne strukture.

Prva stopnja te diferenciacije je bila ločitev liberalne meščanske inteligence, ki je s simpatijami spremljala tako imenovani „kulturni boj“

* Ta sestavek sem napisal za slovenski zvezek sarajevske revije „Pregled“ (junij—julij 1939). Priobčen pa je bil v tako površnem, na gosto s pomotami posejanem in pomanjkljivem prevodu in natisu, da se moram proti njemu zavarovati. Zato objavljam članek v originalu.